

VOORWOORD

Klaartje Peters
Redactievoorzitter

Het afgelopen jaar was er één van intensieve discussies over de kwaliteit van onze democratie. Op nationaal niveau ging het over het Associatieverdrag met Oekraïne, en vooral ook over de waarde van het instrument referendum. De ervaring was zeker niet in alle opzichten goed, maar iedereen had het erover, en dat is op zich waardevol. In het lokaal bestuur werd gesproken over een stapel rapporten die de lokale politiek en de lokale democratie centraal stelden. De Raad voor het openbaar bestuur, de commissie Toekomstgericht lokaal bestuur, de Studiegroep openbaar bestuur, de VNG-denktank en de VNG-commissie Democratie en bestuur, en daarnaast ook Code Oranje, allemaal richtten ze zich met analyses en aanbevelingen op de diverse partijen en vooral de volksvertegenwoordigers in het lokaal bestuur.

Volgens velen is het tijd om nu iets met die aanbevelingen te gaan doen. Dat gebeurt al op allerlei plaatsen, en dat leidt dan weer – het zal u niet verbazen – tot nieuwe discussies. Dat is goed, want verandering en versterking van onze democratie gaan iedereen aan. De redactie van het jaarboek had behoefte aan verhalen over die pogingen en experimenten en hoe ze uitpakken, over de vraag hoe je de democratie kunt versterken, hoe je daarbij te werk gaat. We richten ons daarbij in eerste instantie op de griffier: wat kan die griffier doen om te werken aan de democratie? We weten natuurlijk dat die griffier het niet in zijn eentje doet in de praktijk, het ook niet alleen kan natuurlijk. Maar hij of zij zit als een spin in het democratisch web, zo dicht bij de volksvertegenwoordigers in raden, staten en parlement, met directe lijntjes naar bestuur, ambtelijk apparaat en ook naar de buitenwereld. En dus kan het in elk geval niet zónder de griffier. Een belangrijke constatering, en ook een belangrijke verantwoordelijkheid voor de griffier.

Het jaarboek gaat daarom over werken aan democratie. Met als onderliggende gedachte: genoeg gepraat, tijd voor actie! Maar het mooie is: in de redactie, en ook bij de auteurs en gesprekspartners die de redactie benaderde, bleef het niet bij tips & tricks voor het werken aan democratie. Vragen en discussies staken voortdurend de kop op: welke kant moet het dan uit? Werken die nieuwe instrumenten en benaderingen eigenlijk wel? Moet de democratie op de schop, of moeten we koesteren wat we hebben? Hoe kun je vernieuwen en het goede behouden? Wij konden die discussies binnen en buiten de redactie niet beslechten, en zelf ben ik er ook nog niet uit, wil ik u wel verklappen. Juist als ik denk: Inderdaad, laten we het kalm aan doen, genoeg met al die nieuwlichterij, word ik weer gegrepen door een pleidooi of een toekomstbeeld van een enthousiaste vernieuwer, en begin ik weer te twijfelen. En dus is dit jaarboek uiteindelijk ook een platform voor

reflectie, voor discussie, voor stellingnames en soms fundamentele meningsverschillen geworden. Wij denken dat die u als lezer ook verder kunnen helpen, op een andere manier dan concrete aanbevelingen dat doen.

De aftrap voor de discussie wordt gegeven met een dubbelinterview over de lokale democratie en de vraag wat daarmee aan de hand is. De jonge Amsterdamse hoogleraar **Tom van der Meer** maakte eerder dit jaar veel mensen blij met zijn boek 'Niet de kiezer is gek', waarin hij de grote waarde van onze representatieve democratie benadrukt. De redactie zette hem tegenover **Monique Leyenaar**, hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen, en onderzoeker en pleitbezorger van participatie-experimenten in het lokaal bestuur. Het werd een inspirerend gesprek, waarbij veel onderzoeksgegevens over tafel gingen, en duidelijk werd dat ook in de wetenschap perspectieven kunnen verschillen.

Het jaarboek gaat daarom over werken aan democratie. Met als onderliggende gedachte: genoeg gepraat, tijd voor actie!

In dit jaarboek gaat het op diverse plekken over de betrokkenheid van burgers bij de democratie. Om niet fact-free te discussiëren, beginnen we met de feiten. Om de discussie te voeden, zetten **Paul Dekker** en **Josje den Ridder** van het SCP voor u op een rijtje wat we weten over politieke participatie van Nederlanders: gaan ze stemmen, en participeren ze op andere manieren? En, heel belangrijk: wat willen mensen eigenlijk in dat opzicht? Belangrijke vragen wanneer je als overheid meer ruimte wilt maken voor betrokkenheid van burgers.

Werken aan democratie, dat begint met wat we hebben: onze representatieve democratie, gedragen door verkiezingen. Idealiter zou je willen dat iedereen komt stemmen, maar de opkomst bij met name de provinciale en lokale verkiezingen is een stuk lager dan gewenst. **Julien van Ostaaijen**, **Martijn Epskamp** en **Sabine van Zuydam** onderzochten wat gemeenten kunnen doen om de opkomst te verhogen. Eenvoudig is dat niet, zo blijkt, maar gemeenten kunnen wel degelijk iets ondernemen. De uitkomsten van

hun onderzoek zijn zeker ook voor andere bestuurslagen relevant. Redactielid **Lia Randsdorp** zette de onderzoeksresultaten tegenover haar eigen ervaringen in het lokaal bestuur en roept haar collega-griffiers op om na te denken wat zij concreet gaan ondernemen.

De opkomst zou hoger mogen, maar dat neemt niet weg dat onze representatieve democratie geweldig is, betoogt **Annemarie Kok**. ‘Welbeschouwd is de representatieve democratie een even hartverwarmende als intelligente wijze om duurzaam te verkeren met miljoenen anderen’, schrijft ze. Het betekent dat ze weinig voelt voor de vernieuwingsdrang die ze overal in de politiek ontwaart. Ze pleit ervoor dat politici en burgers ons stelsel van indirecte democratie in ere houden.

Na deze scherpe stellingname volgen drie bijdragen over de ondersteuning van volksvertegenwoordigers. Het is een veelgehoorde aanbeveling, ook in alle eerder genoemde rapporten: verbeter de ondersteuning van de volksvertegenwoordiger. Dat is mooi gezegd, maar hoe doe je dat? We beginnen met inspiratie uit een land waarvan je deze dagen misschien niet meteen lessen in democratie zou verwachten. **Guido Enthoven** en **Hans Rijs** beschrijven hoe het Amerikaanse Congres die ondersteuning heeft georganiseerd. Dat is watertanden voor de gemiddelde griffier. Redactielid **Nettie Engels** daalt vervolgens af naar de praktijk, de provinciale praktijk. Zij sprak haar collega-griffiers in Drenthe en Limburg. Daar is enkele jaren geleden serieus werk gemaakt van een eigen onderzoeksfunctie van de Provinciale Staten, en we krijgen inzicht in de ervaringen en geleerde lessen. Tot slot is het woord aan **Jos Hessels**, die verslag doet van onderzoek naar ambtelijke bijstand en fractieondersteuning in de lokale politiek.

De democratie willen vernieuwen is mooi, maar soms gaat dat vanzelf, en hoe reageer je daar dan op? Als nieuwe politieke partijen doordringen tot de volksvertegenwoordiging leidt dat vaak tot allerlei veranderingen. **Ad Smits** was griffier in de gemeente Utrecht toen de stadspartij Leefbaar Utrecht in 1998 ineens met 9 zetels in de gemeenteraad kwam. Hij beschrijft hoe iedereen aan elkaar moest wennen, en gaat in op de vraag wat de griffier te doen staat in een dergelijke situatie. Redactieleden **Jeroen van Urk** en **Marlies Bongers** legden diezelfde vraag ook voor aan vier vertegenwoordigers van ‘nieuwe partijen’. Het leidde tot een geanimeerd groeps-gesprek, over de motieven van deze nieuwelingen om de politiek in te gaan, hun stijl van politiek bedrijven en de vraag wat zij van de griffier verwachten.

Een dubbelinterview met **Bert Blase** en **Piet-Hein Donner** markeert de overgang in dit jaarboek van het thema werken aan de representatieve democratie naar het thema zoeken naar andere vormen van democratie. De Raad van State maakte in zijn jaarverslag over 2016 kritische kanttekeningen bij de democratische vernieuwingsdrift van onder meer Code Oranje, en dat stimuleerde de redactie om vice-president Donner in (mail) gesprek te brengen met Code Oranje-voorman Blase. Het gesprek gaat over de vraag of er spanning bestaat tussen de representatieve democratie wat de Raad van State 'volksdemocratie' noemt, en of de lokale democratie wezenlijk anders werkt dan die op nationaal niveau. De dialoog tussen beide gesprekspartners is stevig en gepassioneerd, en ze worden het niet eens. Aan u als lezer om te bepalen waar u staat!

Radicale vernieuwing van de democratie, daarvoor ging redactielid Jeroen van Urk op bezoek bij **Felix Rottenberg**. Die had altijd al radicale trekken, en met al zijn ervaring in het traditionele politieke bestel is hij bij uitstek iemand om dat bestel te willen veranderen, dacht de redactie.

Vernieuwing van de politiek doe je als griffier zelf, in de praktijk. Dat is het motto van **Jan Dirk Pruim**, griffier van Almere. Hij spoort zijn collega's aan om de vernieuwing met name buiten het gemeentehuis te zoeken en baseert zich daarbij op zijn eigen ervaringen en lessen. Consultants **Henk Wesseling** en **Frederik van Dalftsen** schetsen met grote pennenstreken een veranderende samenleving en ontwikkeling van de democratie, en ze leiden daar lessen uit af voor de griffier. Keer jezelf binnenstebuiten, is hun advies, en ze sluiten daarbij aan bij diverse andere auteurs in dit jaarboek. **Hans Vollaard** en **Hester van de Bovenkamp** doen enthousiast verslag van onderzoek naar het betrekken van 'maatschappelijke vertegenwoordigers' bij de politiek, en beschrijven de kansen die de uitwisseling tussen maatschappelijke en politieke vertegenwoordigers biedt. **Dick Vrieling**, voormalig griffier van de stad Groningen, groef op ons verzoek in het verleden, op zoek naar de lessen uit het Groninger referendum in 2001. Op lokaal niveau is het referendum een tamelijk ingeburgerd instrument van politieke vernieuwing, en Groningen wordt tot op de dag vandaag als een goed voorbeeld bestempeld. Welke keuzes werden er gemaakt, hoe pakte dat uit, en wat is de rol van de griffier in een dergelijk proces? Daarover gaat deze bijdrage.

De zoektocht naar vernieuwing van de democratie vindt plaats tegen een decor van grote maatschappelijke veranderingen. In de slotbijdrage neemt **Bas de Gaay Fortman** ons in zijn column mee in zijn denken over toekomstig-bestendige democratie. 'Mondiaal is lokaal' is zijn afsluitende stelling, en daarmee zoomen we weer even uit: democratie is immers een opgave op alle bestuurlijke niveaus.

Weet u na het lezen van dit jaarboek precies wat u als griffier te doen staat bij het werken aan democratie? Op die vraag is geen eenduidig antwoord mogelijk. Dat blijkt wel uit de verscheidenheid van bijdragen in dit jaarboek. We hebben de verscheidenheid dit jaar overigens ook gezocht in nieuwe vormen. Nieuw zijn vooral de interviews in alle soorten en maten: met één gesprekspartner, dubbelinterviews en zelfs een groepsinterview. Er is ook verscheidenheid qua auteurs en gesprekspartners. Het is goed om te merken dat al die mensen, uit openbaar bestuur, wetenschap en journalistiek, de moeite hebben willen nemen om hun kijk op democratie aan u mee te geven. Dat zegt ook iets over de positie van de beroepsgroep van griffiers, daar mag u trots op zijn. Wij als redactie zijn verheugd om u als lezer een breed palet aan adviezen en meningen te kunnen presenteren, en zijn benieuwd wat u ermee gaat doen!